

OKVÁTH IMRE

„A BÁSTYA ÓREI”

A magyar tisztikar a hidegháború időszakában 1945–1956

Az 1945 tavaszán megalakult új magyar honvédségben szolgálatot vállaló tisztiek (mindegy 3400 fő) túlnyomó többsége hitt abban, hogy a Németország elleni fegyveres harcra való jelentkezésével elősegítheti egy demokratikus Magyarország felépítését. Feltételezték, hogy cselekedeteikkel a magyar nép, a magyar jövő ügyét szolgálják és befolyásolhatják az ország nemzetközi megítélését a békekötések előtt. A honvédség tisztikarát többnyire az alacsonyabb rendfokozatú és beosztású hivatásos és tartalékos csapattisztek alkották, valamint azok a magasabb képzettségű vezérkari tisztiek, akik átváltak és a volt honvédségben – különböző okok miatt – hátrányos helyzetbe kerültek.¹

A második világháború végét követően a tisztikarnak többféle kihívással kellett szembenéznie. Egyrészt a létszámcsökkentések következtében fellépő egzisztenciális bizonytalansággal, másrészt a pártpolitikai küzdelmek megjelenésével. A hadsereg hatalmi eszközként való felhasználása, Magyarország megszállása, a Vörös Hadsereg jelenléte miatt szóba sem jöhetett. Ugyanakkor – a hatalom megszerzéséért folytatott küzdelemben – mindegyik párt a saját befolyását szerette volna érvényesíteni a hadsereg irányításában, ellenőrzésében s ehhez szükség volt a tisztikar támogatásának elnyerésére.

A fegyverszüneti szerződés előírásai, valamint az ország gazdasági állapota szükségessé tette a hadsereg létszám- és szervezeti csökkentését. Ezzel minden párt egyetértett. A politikai küzdelem a megtartandó és elbocsájtandó tisztiek körével kapcsolatban éleződött ki. 1945 őszén, a koalíció két meghatározó ereje, a Független Kisgazdapárt és a Magyar Kommunista Párt élesen ellentétes politikai fejlődési irányt fogalmazott meg Magyarország számára. A kisgazdapárt célja egy polgári társadalom s ennek megfelelő hadsereg kialakítása volt, míg a kommunista párt – hosszabb átmeneti időt feltételezve ugyan – a szocializmus megvalósításáért harcolt. A FKgP katonapolitikai elképzeléseit elsősorban a soraiból kikertült honvédelmi miniszterek (Tombor Jenő, Bartha Albert) és a HM által, a kommunista párt a Pálffy György vezette Katonapolitikai Csoportfőnökség és a nevelő tisztiek révén kívánta megvalósítani. A küzdelem egyenlőtlen volt, hiszen a kommunista pártot a Szövetséges Ellenőrző Bizottság és a Vörös Hadsereg vezetése nyíltan támogatta. Ennek hamarosan jelentkező következménye lett, hogy a MKP sajátította ki a főbb döntéshozói pozíciók nagy részét s így sikerült megakadályoznia a honvédelmi miniszter döntéseinek, intézkedéseinek érvényesítését. Ez történt a hadsereg tisztii létszámának csökkentése esetében is, amikor a Nyugatról visszaérkező tisztiek helyett – a megbízhatóbbnak ítélt – tartalékos tisztiek maradtak az engedélyezett beosztásokban. A tisztikar mintegy 56%-át bocsájtották el 1945 május (3400 fő) és 1946 október (1924 fő) között. A hadsereg létszámcsökkentése ezen időszakban

1 Szakály Sándor: Honvédségből honvédségbe. A tisztikar 1944–1947-ben. Budapest, 1994. 000 o.

23%-os volt. (50 000 főről 11 500 főre)² A politikai szempontok alapján végrehajtott igazoló bizottsági eljárások majd a „B”-listázások során, 1945 március és 1947 december között véglegesen eltávolított tisztek száma elérte a 6714 főt.³

A hadseregben zajló pártpolitikai csatározások hamar illuziórikussá tették a HM békeelőkészítő tevékenysége során – 1946 tavaszán – megfogalmazott tisztképzési elvek megvalósíthatóságát. Az volt az elképzelés, hogy az új tisztkart a magyar társadalom széles rétegeiből kell kialakítani, eltérbe állítva a szakmai követelményeket. A „minőségi feljavítás” – egy 1946. január 28-i előterjesztés szerint – megköveteli: „... a jellembeli teljes határozottságot, az őszinte és átértett demokratikus gondolkodást, alapos önképzéssel állandóan nívón tartott katonai képzettséget, kellő bátorságot és tisztánlátást az emberek megítélésében, politikai megbízhatóságot, valamint független, klikk érdekektől és begyökeresedett formáságoiktól mentes gondolkodó képességet.”⁴ E követelmények megvalósítására kidolgozták a tisztképzés, a tiszti továbbképzés és a magasabb fokú parancsnoki képzés menetét, intézményeit is.

Ezek szerint a tiszti pályát választó 14 éves fiúk, akik jó eredménnyel elvégezték az elemi iskola 8, vagy a középiskola 4 osztályát – megfelelő orvosi és felvételi vizsga után – Hadapród Iskolába kerültek volna. A hadapród iskola III. osztályát követő sikeres érettségi vizsga után a katonai pályát választók „szülői egyetértéssel” egy éves csapatszolgálatra lettek volna beosztva. Ennek letelte után az iskola és a csapattest-parancsnokság közösen felállított Bizottsága végezte volna a hadapród minősítést. „Megfelelő” minősítés esetén a hadapród visszakerült volna a hadapród iskolába, és a IV. évfolyam elvégzését követően, mint zászlós került volna csapatbeosztásba.

Azok, akik jó, vagy kiváló eredményt értek el, a három éves Katonai Akadémiára kaptak volna beosztást, s az Akadémia sikeres elvégzése után hadnagyként kezdhették volna csapatszolgálatukat.

A tisztek továbbképzését az alábbiak szerint képzelték el: minden tisztet – századosi előléptetését megelőzően – főtiszti tanfolyamra kívántak vezényelni, ahol alosztály-parancsnoki alkalmasságra szóló minősítést szerezhettek. A századosok a törzstiszti előléptetés feltételül önkéntes jelentkezés útján törzstiszti vizsgára és kipróbálására lettek volna kötelezve. Az alezredek – ezredesi előléptetésük előtt – szintén vizsgán és kipróbáláson vettek volna részt. A tábournoki karba felveendőkhöz az előjárók jelölték volna ki; az önként jelentkezés elve itt már nem érvényesült.

A magasabb fokú tiszti kiképzésre szánt tiszteket a főtiszti tanfolyamon elért eredmény alapján, 8–10 évi csapatszolgálat után, hivatalból kívánták kijelölni. Ezen jelöltek kötelesek „minden ellenvetés és vonakodás” nélkül elvégezni a magasabb szakképesítő tanfolyamot. A tanfolyamot sikerrel teljesítők beléphettek a vezérkari testületbe. Előmenetelük azonban nem lehetett jobb a csapatbizteknél, magasabb

² *Kis András*: Az antifasiszta magyar katonai hagyományokról. (1945) Bp., 1978. 110. o.; Hadtörténelmi Levéltár (HL) Honvédség felügyelőinek iratai. (Honv. fe. ir.) 5. doboz (d.), 261 o.

³ HL Honv. fe. ir. 5. d., 142–144 o.

⁴ HL Honvédelmi Minisztérium (HM) Szervezési osztály iratai 1945–1947. C. 3. o.

szakképzettségüket, amennyiben ilyen végzettséget követelő beosztásban voltak, pótdíjakkal honorálták.⁵

A békeszerződés megkötésével (1947. február 10.) lehetővé vált a honvédség fejlesztésének megkezdése. A HM a békeszerződésben engedélyezett 70 000 fős hadsereget hosszú lejáratú, átgondolt fejlesztési terv alapján kívánta megvalósítani. A fejlesztés előkészítő időszakában (1947–50) kívánták megteremteni a honvédség kiképző és nevelő keretét, az új, demokratikus, magas szakmai tudással rendelkező, hivatásos tiszti és tiszthelyettesi kart, valamint biztosítani szerették volna a honvédség megfelelő színvonalú elhelyezését és felszerelését. A hadseregfejlesztés 3 éves terve a katonai létszám tekintetében az első (1947–48) évben 23 504, a második (1948–49) évben 27 067, a harmadik (1949–50) évben pedig 34 198 fővel számolt, ami az 1947 februári meglévő létszám (11 500 fő) közel háromszorosa lett volna. A tisztek létszámát 1924 főről 3312 főre kívánták emelni.⁶ A HM Szervezési osztálya ezen elképzelés első éves – részletesen kidolgozott – tervét és hadrendjét 1947 február végén küldte el a SZEB Katonai Osztályának. A tervezet, alapul véve a kormány 5000/1946. M.E. számú rendeletét, amely a honvédség katonai létszámát 20 000 főben határozta meg, 3504 fős létszámemelést javasolt. Az előterjesztés formailag 3504, a valóságban azonban – a honvédség tényleges katonai létszámát tekintve – 12 027 fős létszámemelést jelentett. A hadseregfejlesztési elképzeléseket Dinnyés Lajos honvédelmi miniszter 1947. április 9-én nyújtotta be elfogadásra a Minisztertanácshoz és kérte annak elfogadását. A Minisztertanács április 24-i ülése az előterjesztést levette napirendjéről, elhalasztva ezzel a hadseregfejlesztéssel kapcsolatos döntését.

Ez a tény azonban nem befolyásolta a HM Katonai Csoportfőnökségének a hadseregfejlesztés menetére vonatkozó tervező munkáját. Az új elképzelés a békeszerződésben engedélyezett katonai létszámot már 3 év alatt elérhetőnek vélte. A honvédség fejlesztési tervét a hároméves gazdasági terv keretében kívánták megvalósítani. A Minisztertanács az 1947. április 9-i hadseregfejlesztési előterjesztést május 8-ik ülésén vitatta meg és elvi hozzájárulását adta a honvédség katonai létszámának 3000 fővel történő felemeléséhez.⁷ Ez a döntés tulajdonképpen a nagyobb arányú létszámemelés elutasítását jelentette, melynek háttérében a politikai okok mellett főleg gazdasági megfontolások álltak, nevezetesen a hároméves terv bevezetésének előkészületei.⁸

1947 ősztől, a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett változások miatt a hadseregfejlesztés kérdései egyre nagyobb jelentőségűvé váltak. A nagyhatalmak közötti ellentétek kiéleződése, a háborús fenyegetettség kölcsönös érzése meggyorsította Európa kettészakadását, a hidegháború kibontakozását. Mindkét nagyhatalom politikájában a biztonságpolitikai megfontolások kerültek előtérbe. A Szovjetunió egy esetleges váratlan támadás és az ismételt hadszíntérré válás elkerülése érdekében, az „előretolt védelem” elve alapján, megnövelte Kelet-Közép-Európában állomásozó csapatainak létszámát. Ennek következtében a

⁵ Uo. 10–13. o.

⁶ HL Honv. fe. ir. 16. cs., 141. o.

⁷ Uo. 124. o.

⁸ *Okmányl. Imre: A hadseregfejlesztés kezdete Magyarországon, 1947–1949. Hadtörténelmi Közlemények, 1992. 3. sz., 46–47. o.*

berlini válság kezdetén – 1948 nyarán – kb. 22 hadosztály állomásozott e régióban, közel félmillió létszámmal.⁹ Fokozatosan törekedett arra, hogy kétoldalú katonai szerződések megkötésével katonai biztonsági rendszert hozzon létre a befolyási övezetébe tartozó államokból. Ez a rendszer „ütköző zónaként” szolgálta volna a szovjet biztonsági érdekeket. A „zóna” katonai erővel való alátámasztására a kommunista pártok országaikban egyre erőteljesebb hadseregfejlesztés megindítását kezdték sürgetni.

A hidegháborús nemzetközi légkör a magyar politika és katonapolitika radikális megváltozását eredményezte. A politikai és katonai vezetés – az erőteljes külső nyomás következtében – feladta azt a második világháború után kialakított katonapolitikai elképzelését, hogy a békeszerződés megkötése után függetlenné váló Magyarország biztonságát a nagyhatalmi együttműködésen alapuló, kollektív biztonsági rendszer garantálhatja. Az új katonapolitikai elképzelés – a szomszéd államokkal meglévő ellentétek (határ- és kisebbségi kérdések) háttérbe szorításával, valamint az internacionalizmus eszméjében történő feloldásával – veszélyforrásként az Egyesült Államok politikáját jelölte meg.

Az MKP vezetői igyekeztek eleget tenni Sztálin által támasztott új katonai követelményeknek. A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának üléséről 1947 szeptember végén visszaérkező Farkas Mihály és Révai József – a MKP Politikai Bizottságához benyújtott memorandumban – a proletárdiktatúra kivívását (a társadalom „szovjetizálását”) és a hadseregfejlesztéssel kapcsolatos addigi nézetek – a hadsereg alacsony létszám tartása – felülvizsgálatát javasolta.¹⁰

A politikai Bizottság 1947. december 11-i ülésén a hadseregfejlesztés elveinek kidolgozására és irányítására 5 tagú bizottságot hozott létre, amelynek tagjai Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Rajk László, valamint Pálffy György altábornagy voltak.¹¹ A Politikai Bizottság 1948. január 29-i ülése el is fogadta a Pálffy altábornagy által kidolgozott fejlesztési tervet, amely – figyelembe véve Magyarország gazdasági lehetőségeit – 4 év alatt (1948. október 1–1952. szeptember 30.) kívánta a békeszerződésben engedélyezett 70 000 békehaderőt felállítani, 4 hadtest (8 dandár) szervezettel. A 4 éves fejlesztési periódus meghatározásának alapvető oka – a gazdasági szempontokon túlmenően – az engedélyezett békelétszámhoz szükséges hivatásos tiszti- és tiszthelyettesi kar kialakítása volt. A haderő minimális tisztszükségletét 5400 főben (a katonai létszám 7%-ban) határozták meg. A mintegy 3500 hiányzó tisztet a régi, a magyar királyi honvédségben szolgáló tisztek (kb. 1000 fő) visszavételével, valamint az 1947 őszétől működő Kossuth Akadémiáról kikerülő új tisztekkel kívánták biztosítani. A szelektálás, a minőségi szempontok érvényesítése érdekében, 5000 újonc behívását tervezték.

A katonai vezetés elgondolása az volt, hogy a fegyvernemi kiképző táborkba bevonuló újoncok – a Kossuth Akadémia felügyelete alatt – 3 évig újonc- és tiszthelyettesi kiképzésben részesülnek és a negyedik év végén kerülnek – tisztképzés céljából – a Kossuth Akadémiára. A korszerű katonai elmélet és a szovjet

⁹ Sovietische Landsreitkräfte 1945–1950. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 1978. 5. sz., 414–415. o.

¹⁰ Szabó Bálint: Népi demokrácia és forradalomelmélet, 1935–1949. Bp., 1970. 220–221. o.

¹¹ Mucs Sándor: Politika és hadsereg Magyarországon 1944–1948. Bp., 1985. 54. o.

hadi tapasztalatok elsajátítására az 1948 februári magyar–szovjet szerződés alapján magyar tisztek utaztak a Szovjetunióba.¹² A szovjet pártvezetés 1948 őszétől számolta a harmadik világháború kitörésének lehetőségével. Véleményük szerint a kapitalista rendszer mélyülő válságának megoldása, valamint a Szovjetunió és a „népi demokratikus” országok sikereinek visszaszorítása csak így lett volna megvalósítható. Legfontosabb feladatnak ezért a „béketábort” alkotó országok hadseregfejlesztésének további gyorsítását tartották, a „demokratikus erők meglévő – óriási – erőfölényének további fenntartása céljából.¹³ Azt gondolták, hogy az amerikai hadászati légierő által szállított atombombák csekély száma nem módosítja döntően a szovjet erőfölényt, amelynek megőrzését a legfontosabb feladatnak tartották. A magyar katonai attasé (Németh Dezső vk. ezredes) a moszkvai vezetés megváltozott elvárásait továbbította a magyar katonai (és ezen keresztül a politikai) vezetésnek: a magyar hadseregfejlesztés korábban kialakított elképzeléseit módosítani kell. Fő feladatá a háború győztes megvívásához szükséges katonai potenciál megeremtése, valamint a nagy létszámú tömeghadsereg kiépítése vált.

1948. szeptember 9-én Farkas Mihálynak, a párt főtitkárhelyettesének honvédelmi miniszteri kinevezésével nyilvánvalóvá vált, hogy a pártvezetés – teljesítve a szovjet elvárásokat – a hadseregfejlesztést a legfontosabb feladatok egyikének tekinti. A honvédség harmadik világháborúban való felkészítése és a tömeghadsereg megszervezése – a szovjet szervezési és kiképzési elveknek megfelelően – az 1948 október elején Budapestre érkezett szovjet tanácsadók segítségével kezdődött meg.

A hadseregfejlesztés döntő láncszemét – az anyagi és pénzügyi források biztosításán túl – a szükségesség tisztikar kialakítása jelentette. Az 1948 októberében szolgálatot teljesítő 3004 tiszt 78%-a volt ún. „régiszt”, akik részben származási, részben politikai okok (nézeteik) miatt tagadták meg a magyar királyi honvédséget.¹⁴ E tisztek túlnyomó része szakemberként kívánta szolgálni hazáját; úgy vélték, hogy a magas szakmai képzettség elsőbbséget élvez a politikai megbízhatósággal szemben. A hidegháborús hisztéria légkörében azonban (a bevált szovjet minta alapján) a gyanakvás, az ellenségkeresés a magyar honvédségben is egyre erősebbé vált. A politikai vezetés által nyíltan megfogalmazott követelmény a Szovjetunió, Sztálin, Rákosi Mátyás, a Párt iránti szeretet és hűség iránt¹⁵ előrevetítette a később bekövetkező megtorlások árnyékát.

A magyar tisztikar polarizációja 1949 folyamán az addigi (párttag–nem párttag; új tiszt–régiszt) ellentétén túl tovább folytatódott: most már a katonai felső vezetést alkotó kommunista tisztek is (Pálffy, Illy, Révay, Beleznay, Sólyom, Somogyi) kezdtek megbízhatatlanná válni a pártvezetés szemében. A politikai megbízhatóságuk, származásuk alapján fokozatosan beáramló ún. „kádertisztek” (Nógrádi, Szabó, Bata, Janza) lettek a politikai vezetés utasításainak kritika nélküli végrehajtói. Farkas Mihálynak és a pártvezetésnek a tábormakkal szembeni bizalmatlanságát erősítette a honvédség felső vezetése és a szovjet tanácsadók

12 HL Honv. fe. ir. 4. d., 1. sz. melléklet, 3–5. o.

13 HL 102/08/509.

14 *Markó György*: A magyar honvédség története, 1944–1989. Kézirat. 21–22. o.

15 *Farkas Mihály*: A béke arcvonala. Bp., 1949. 363. o.

között – a hangsúlyozott baráti és szívélyes légkör ellenére – tapasztalható feszültség is. A Ludovikát és Hadiakadémiát végzett, vagy általános műveltséggel rendelkező tisztek nem mindenben osztották a tanácsadók elképzeléseit és nehezebben viselték el a moszkvai képviselők gyakran megalázó fellépését. Ellentétes elképzelések fogalmazódtak meg, például a kiképzési elveket illetően is. A honvédség felügyelőjének (Pálffy altábornagy) egy 1949 áprilisi feljegyzéséből tudjuk, hogy ő a háborút eldöntő tényezők között fontos szerepet tulajdonított a magas színvonalú kiképzésnek és az önálló kezdeményező készséggel rendelkező magyar tisztikar kialakításának. A kiképzési elveket a magyar és a szovjet tapasztalatok szintézisével kívánta kidolgozni, mivel úgy vélte, hogy a kezdeményező és alkotó készség csak így fejleszthető ki.

A szovjet tapasztalatok, szabályzatok mechanikus alkalmazásával, azok szolgálai végrehajtásával – álláspontja szerint – a tisztikar gondolkodás nélküli, végrehajtó szervvé válna.¹⁶ Ez a vélemény természetesen nem szerzett örömet sem a szovjet érdekeket teljes mértékben kiszolgáló honvédelmi miniszternek, sem a tanácsadó testületnek. A vezérkari főnökkel (Sólyom altábornagy) is konfliktus alakult ki, mivel ő ellenezte a főtanácsadó által javasolt, az ország déli részén kiépítendő – nagyon költséges és hadászatiilag igencsak kétséges jelentőségű – védelmi rendszer megvalósítását.¹⁷ Ezen ellentétek feltehetően szerepet játszhattak több tábornok és főtiszt eltávolításában, s az ellenük indított – tragikus kimenetelű – koncepció perek lefolytatásában.

A tömeghadsereg vezetésére hivatott új, politikailag megbízható tisztikar kialakítása 1952 végére befejeződött. A fejlesztés ütemének gyorsaságát a következő számok jól érzékeltetik: 1950-ben a tiszti létszám – az előző évihez képest (3004 fő) – 51%-kal emelkedett (5851 főre); ezeknek már 56%-a (3314 fő) új tiszt volt, míg a régi tisztek aránya 30%-ra (1801 fő) csökkent. Az 1950 nyarán végrehajtott nagy tisztogatás következtében az új tisztek létszáma az év végére már elérte a 12 233 főt, ami az összlétszám (15 157 fő) 80%-át jelentette; a régi tiszteké ugyanakkor 9%-ra (1405 fő) csökkent. A gyorsított hadseregefejlesztés befejezésekor a tisztikar létszáma – az 1949. állományhoz képest – több mint *tízszeresére növekedett* (32 184 fő); az állomány 91%-a (29 407 fő) új, 2,7%-a pedig (891 fő) régi tiszt volt.¹⁸

Nyilvánvaló, hogy a hatalmas tiszti létszám elérését a minőségi oktatás feláldozásával és a szakmai követelmények minimális szintre történő szorításával tudták csak biztosítani.

Mi jellemezte a közel 210 000 fős tömeghadsereg tisztikarát?

1. Mindenekelőtt a *politikai megbízhatóság*; a tisztek 70%-a (22 457 fő) párttag, 22%-a (7166 fő) pedig DISZ-tag volt. A tábornoki kar 100%-a (26 fő), a főtisztek 83%-a (1460 fő) rendelkezett MDP-igazolvánnyal. A 8%-nyi (2561 fő) pártonkívüli túlnyomó többsége az alacsonyabb rendfokozatúak közül került ki.¹⁹

¹⁶ HL Honv. fe. ir. 5. d., 57–63. o.

¹⁷ *Szűcs Miklós*: Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál. Bp., 1989. 46. o.

¹⁸ HL 68/07/440. A Személyügyi Főcsoportfőnökség (Szű. Főcsoport) 1954. évi jelentése, 2. o.

¹⁹ Uo. A Szű. Főcsoport 1953. évi jelentése, 1. sz. melléklet, 3. o.

2. *Alacsony általános műveltségi és iskolázottsági szint.* A tisztikar 60%-a (19 111 fő) 6, illetve 8 osztályos elemi, 35%-a (11 117 fő) középiskolai, 5%-a (1956 fő) felsőfokú végzettséggel rendelkezett.

A *tábornoki kar* 31%-a (8 fő) végzett csak 6 elemi, 54%-a (18 fő) középiskolát, 15%-a (4 fő) pedig legtöbbször tanítóképzőt, vagy valamilyen felsőfokú tanintézetet.

A *főtisztek* 25%-a (430 fő) járt elemi, 47%-a (830 fő) középiskolába, 28% (504 fő) pedig felsőfokú tanintézetbe.²⁰

3. *Hiányos és alacsony színvonalú katonai szaktudás*

A honvédség felső vezetése – a főcsoportfőnökök, a csoportfőnökök, a fegyvernemi parancsnokok és helyetteseik (57 fő) – 32%-a vett részt „magasabb parancsnoki tanfolyamon”, míg a többiek csupán 1-3 hónapos, alosztály- és ezredparancsnoki tanfolyamokat, illetve fegyvernemi iskolákat végeztek.²¹

A helyzet valamelyest kedvezőbb volt a hadtest-, hadosztály- és dandárparancsnokok – vagyis a fegyveres erőket a fronton vezérlő magas beosztású katonai vezetők esetében. 58% (21 fő) rendelkezett magasabb parancsnoki ismeretekkel, míg a fennmaradó 42% (15 fő) csupán ezred; illetve zászlóaljparancsnoki, vagy 1-3 hónapos tiszti tanfolyammal büszkélkedhetett.²²

Az ezred, az önálló zászlóalj- és osztály-, valamint a kötelékben lévő zászlóaljparancsnokok – összesen mintegy 495 fő – fele rendelkezett a beosztásához szükséges katonai szakképesítéssel.²³ A legkritikusabb helyzet a század- és ütegparancsnoki állományánál (1716 fő) alakult ki, mivel csak 26%-uknak volt (438 fő) megfelelő katonai képesítése. Megalapozott katonai szaktudással csak a szakaszparancsnokok (5088 fő) rendelkeztek: 99%-uk (5045 fő) egy vagy két éves tiszti iskolán sajátította el a katonai pályához szükséges ismereteket.

Az új tisztikarral szemben támasztott legfőbb követelmény, a politikai megbízhatóság abszolútizálása következtében a hadseregben alig maradt olyan tiszt, aki katonai pályáját a volt magyar királyi honvédségben kezdte. 1953 elején ezeknek a tiszteknek a száma 1883 fő volt, ami a tisztikarnak csupán 6%-át jelentette. Közöttük egységem volt, aki a régi Hadiakadémián tanult volna.

4. A tisztikar kialakításakor a legfelső pártvezetés tudatosan törekedett az eddigi „osztályösszetétel” megváltoztatására. Optimális megoldásnak a nagyvárosi ipari munkásságból és a mezőgazdasági szellérekéből létrehozott új tisztikar kialakítását vélték. A szükségletek azonban gyorsan túlhaladták a „kínálatot”. Ennek következtében a munkás- (32% – 10 475 fő) és paraszt- (39% – 22 929 fő) származásúak mellett „bebocsátást” nyertek az ún. alkalmazotti rétegekből származó (17% – 5341 fő), kisebb számban pedig a kispolgárság (10% – 3133 fő) és az értelmiségi szülők gyermekei is (2% – 739 fő). E politikai szelekció hatására a

20 Uo.

21 Uo. 130. o.

22 Uo. 15. o.

23 A pontos %-os arány a következő volt: az ezredparancsnokok (113 fő) 57%-a; az önálló zászlóalj- és osztályparancsnokok (95 fő) 44%-a, a kötelékében levő zászlóaljparancsnokok (287 fő) 51%-a végzett beosztásához szükséges iskolát vagy tanfolyamot. Uo. 15. o.

munkás–paraszt származású új tisztikar számaránya az 1949. évi 5%-ról (161 fő) 91%-ra (28 830 fő) növekedett.²⁴

A hadsereg igényeinek kielégítésében Magyarország 1953 tavaszára lehetőségeinek végső határához érkezett. A hadseregfejlesztést tovább folytatni sem szervezeten, sem anyagilag nem lehetett a politikai rendszer veszélyeztetettsége nélkül. A nyugat-európai államokkal, valamint Jugoszláviával történő együttműködést fontolgató új szovjet vezetésnek Magyarország stabilitása rendkívül fontos volt. Ennek biztosítása érdekében került sor a Nagy Imre nevével jelzett irányvonal előtérbe állítására. A Nagy Imre-kormány időszakában került sor a tömeghadsereg lebontására valamint a kisebb létszámú honvédség újjászervezésére.

A hadsereg létszáma 1956 elejére a fokozatos átszervezések hatására 130–140 000 főre csökkent az 1953 januári létszámhoz képest. (Ez 61%-os csökkenést jelentett). A tisztikar létszáma 32 184 főről 26 231 főre apadt, s ez közel 19%-os csökkenésnek felelt meg. Az elbocsátások, a nyugállományba helyezések üteme különösen 1955-ben volt jelentős (10% – 3162 fő) az előző évek 4,2–4,6%-os (1298–1493 fő) átlagához képest.²⁵ A hadseregből eltávolított emberek döntő többségét a lövész, a páncélos, és a tüzér fegyvernemek tisztjei alkották.

Joggal merül fel a kérdés, hogy a bekövetkezett „karcsúsítások” mennyiben módosították a tisztikar – előbbieken bemutatott – paramétereit?

A rendelkezésünkre álló adatok alapján megállapítható, hogy jelentősen javult a tisztek polgári iskolai végzettsége: 60%-ról 26%-ra (7023 fő) csökkent a csak elemi iskolával rendelkezők száma, 35%-ról 64%-ra, (16 834 fő) növekedett a középiskolát végzettek aránya. Végül a felsőfokú oktatásban résztvevők száma 5%-ról 9%-ra (2374 fő) emelkedett. Nem volt előre lépés azonban a katonai szakképzettség tekintetében, hiszen a tisztek túlnyomó többsége továbbra is csak fegyvernemi iskolával (55% – 14 299 fő) és 1–3 hónapos tanfolyammal (22% – 5803 fő) rendelkezett. Közel 3%-nak (747 fő) semmilyen katonai végzettsége nem volt. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a Honvédelmi Minisztériumba, a Vezérkarhoz, a Személyügyi Főcsoportfőnökséghez, a Hadtápszolgálatokhoz beosztott tisztelnél ez az arány még kedvezőtlenebb volt. A HM-ben például a tisztek 68%-a végzett beosztásának nem megfelelő, alacsony, 24% közép és csak 8% magasabbfokú katonai iskolát. Hasonló volt a helyzet több fegyvernemi parancsnokságnál is, hiszen például a tüzér-, vagy a műszaki parancsnokságon a tisztek 50, illetve 60%-a 1–3 hónapos tanfolyam birtokában látta el irányító és ellenőrzési feladatát.²⁶

Összegzésként megállapítható, hogy a gyorsított hadseregfejlesztés eredményeképpen kialakított „új típusú tisztikar” megfelelt ugyan a pártvezetés által támasztott legfontosabb követelményeknek, nevezetesen a politikai megbízhatóságnak és a származási feltételeknek, de alkalmatlan volt fő funkciójának teljesítésére, a hadsereg irányítására és vezetésére. Ennek következtében a feltételezett harmadik világháborúban Magyarország emberi és anyagi veszteségei bizonyosan túlszárnyalták volna az eddigi háborúkban elszenvedett pusztítások arányait.

²⁴ HL 68/07/440. Szű. Főcsoportfőnökség 1954. évi jelentése, 2. o.

²⁵ Csendes László–Gellért Tibor: Adatok a magyar néphadseregről. 1956. Kézirat, 12. o.

²⁶ Uo. 16. o.

Imre Okváth

„THE GUARDS OF THE BASTION”

*The Hungarian Body of Officers during the
Years of the Gold War, 1945–1956*

Summary

After the end of the Second World War the officers of the new Hungarian Honvéd Army had to face partly uncertainty of subsistence, partly the struggles of party politics. The political struggle moved on in connection with the officers to be retained or dismissed between the Smallholders' Party, which was for a bourgeois-type development and the communists, who fought to attain socialism. However this struggle was uneven as the communist part was countenanced by either the Allied Control Committee or the Soviet army.

From Autumn 1947, as a consequence of the changes in the international relations, the central question was the development of the army. The main task was to create a military potential, a mass army strong in members, great enough to win a war. The process of development ended in 1952 and the number of the body of officers was ten times as high as it was in 1949 – and 91 per cent of them were cadre officers. Though this kind of officers met the most important requirements of the party leadership (political trustworthiness and conditions of descent), it was fully ill-suited to accomplish the main duty, i. e. direct and head an army.

Imre Okváth

„LES GARDIENS DU BASTION”

*Le corps d'officiers hongrois dans l'années de la
guerre froide, 1945–1956*

Résumé

Après la fin de la seconde guerre mondiale, le corps d'officiers de la nouvelle armée hongroise devait affronter l'incertitude existentielle en raison de la réduction des effectifs d'une part, et l'apparition des luttes de politique de parti d'autre part. La lutte politique sur la question des officiers à garder et à licencier était en cours entre le Parti des Petits Propriétaires, qui protégeait la développement bourgeois, et le parti communiste, qui voulait réaliser le socialisme. Ce n'était pas une lutte égale, comme le parti communiste était protégé directement par la Commission de Contrôle interalliée et par l'Armée Rouge.

A Partir de l'automne 1947 le développement de l'armée est devenu une question centrale à cause des changements des relations internationales: la création du potentiel militaire nécessaire pour gagner la guerre et la formation d'une nombreuse armée de masse sont devenues les devoirs principaux. A la fin de 1952 quand ces deux devoirs ont été finis, l'effectifs du corps d'officiers était plus de dix fois plus grand qu'en 1949, et 91% des officiers étaient des officiers de cadres. Le corps d'officiers, formé de cette manière était conforme aux exigences les plus importantes de la direction du parti, ces officiers étaient surs du point de vue politique et du point de vue de leur descendance aussi, mais ils étaient incompétents pour diriger l'armée, ce qui durait été leur fonction principale.

Imre Okváth

„DIE VERTEIDIGER DER BASTEI“

Die ungarische Offizierskorps in den Jahren des kalten Krieges, 1945–1956

Resümee

Nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges mußte das in den Dienst der neuen Ungarischer Honvéd-Armee übertretende Offizierskorps einerseits die Standesverminderung, andererseits die Erscheinung der Parteipolitischen Kämpfe in der Armee erleben. Der politische Kampf ging darum, ob die Offiziere entlassen oder auch weiterhin im Dienst behalten werden sollten, und wurde zwischen der Partei der Kleinen Landwirte und der Kommunistischen Partei geführt.

Vom Herbst 1947 an bestand die Hauptaufgabe der Armee in der Sicherung der zum Sieg nötigen Militärpotenz und im Ausbau einer Massenarmee. Am Ziel angelangt, belief sich die Zahl der Offiziere am Ende des Jahres 1952 auf das Zehnfache von der von 1949 und das Offizierskorps bestand 91% aus Kaderoffizieren. Das auf diese Weise ausgebaut Offizierskorps entsprach den wichtigsten Anforderungen der Parteileitung (politische Verlässlichkeit, Abstammung), aber war für die Heer- und Kriegsführung völlig ungeeignet.

Имре Окват

Венгерский офицерский состав в период холодной войны 1945-1956

Резюме

После окончания второй мировой войны офицерский состав, проходивший службу в новой венгерской армии, был вынужден смотреть в глаза неопределенности своей судьбы вследствие сокращения численности офицерства, с одной стороны, а с другой стороны, офицеры встретились с появлением партийно-политической борьбы. Политическая борьба в вопросе сохраняемых в армии офицеров и демобилизуемых офицеров велась между Партией Мелких Хозяев, поддерживающей буржуазное развитие, и коммунистической партией, намеревавшейся осуществить социализм. Эта борьба была неравной, ибо коммунистическая партия пользовалась непосредственной поддержкой Красной Армии и Союзной Контрольной Комиссии.

С осени 1947 года вследствие изменений, происшедших в международных отношениях, строительство армии стало центральным вопросом: главной задачей было создание военного потенциала, необходимого для ведения победоносной войны, строительство массовой армии с большим численным составом. После завершения этой программы к концу 1952 года численность офицерского состава возросла более, чем в десять раз, по сравнению с численностью офицеров в 1949 году, 91% офицерства были кадровыми офицерами. Хотя созданный таким образом офицерский состав отвечал наиболее важным требованиям, предъявляемым со стороны партийного руководства, а именно был надежным в политическом отношении и имел соответствующее происхождение из рабочих и крестьян, но был не пригоден для выполнения своей основной функции – для управления и руководства армии.